

ABDULLA QODIRIY HIKOYALARINI TAHLIL QILISH.

Abduvaliyeva Nozimaxon Umarali qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti

o'zbek tili yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy hikoyalarining badiiy xususiyatlari, mavzu va g'oya doirasi hamda yozuvchining o'ziga xos uslubi tahlil qilinadi. Adib asarlarida jamiyat hayoti, insoniy munosabatlar, ijtimoiy muammolar va milliy qadriyatlarning aks etishi ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, hikoyalarda qahramon xarakterining ochilishi, voqealar rivoji va badiiy tasvir vositalarining qo'llanilishi misollar orqali ko'rib chiqiladi. Maqola davomida yozuvchining realizm an'analari sodiqligi hamda o'zbek adabiyotidagi o'rni va ahamiyati tahliliy yondashuv asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Abdulla Qodiriy, hikoya, badiiy tahlil, realizm, obraz, qahramon xarakteri, ijtimoiy muammolar, milliy qadriyatlar, badiiy tasvir vositalari, syujet, kompozitsiya, adabiy meros, o'zbek adabiyoti.

Abdulla Qodiriyning "Jinlar bazmi" hikoyasi o'zbek nasrida psixologik va mavhum yo'nalishdagi muhim asarlardan biri hisoblanadi. Ushbu hikoyada muallif inson ongida yuzaga keladigan vahima, xayol va tasavvurlarni badiiy shaklda ifodalaydi. Hikoyaning asosiy mavzusi — inson ruhiyatidagi vahima va xayoliy holatlar. Asarda real hayot bilan xayoliy dunyo o'rtasidagi nozik chegara tasvirlanadi. Asarning g'oyasi shundan iboratki, inson ba'zan qo'rquv, yolg'izlik yoki ruhiy charchoq ta'sirida mavjud bo'lmagan narsalarni ham bor deb qabul qiladi. Ya'ni, vahima insonni haqiqatdan uzoqlashtiradi.

Hikoya ikki qismdan iborat:

Ramka (kirish qism) — bola otasining hikoyasini eshitadi.

Asosiy voqea — otaning boshidan kechirgan "jinlar bazmi".

Voqealar rivoji:

Ota qorong'u bog'dan qaytayotib sirli bazmga duch keladi.

U yerda noma'lum kishilar uni tanigandek kutib olishadi.

Sehrli musiqa va raqs orqali qahramon ruhiy jihatdan o'zgaradi.

Oxirida hammasi yo'qolib, u o'zini qorong'u maydonda yolg'iz holda topadi.

Yakunda bu holat "vahima" deb izohlanadi.

Bu kompozitsiya orqali muallif o'quvchini ham voqeaga ishontirib, keyin haqiqatni ochadi.

Ota (O'sar aka) — markaziy obraz, sodda, ishonuvchan, ruhiy ta'sirga beriluvchan inson.

Bola — tinglovchi va voqeani yetkazuvchi vosita.

Muallim — aql va ilm timsoli, voqeaga mantiqiy izoh beradi.

"Bazmdagi kishilar" — mavhum, sirli obrazlar bo'lib, ular aslida qahramon tasavvurining mahsuli sifatida talqin qilinadi. Hikoyada bir qator badiiy vositalar qo'llangan:

Mavhumlik (fantastika unsuri) — jinlar bazmi orqali berilgan.

Psixologizm — qahramonning ichki kechinmalari, qo'rquv va hayajonlari chuqur tasvirlangan.

Qarama-qarshilik — yorug', shovqinli bazm ↔ qorong'u, huvillagan maydon.

Tasviriy vositalar — musiqa, raqs, yorug'lik orqali kuchli emotsional muhit yaratilgan.

Ayniqsa, musiqa tasviri juda muhim: u qahramonni goh iztirobga, goh shodlikka soladi. Bu inson ruhiyatining o'zgaruvchanligini ko'rsatadi.

Hikoyaning eng muhim jihati — real va xayol aralashib ketganligi. O'quvchi bir muddat voqeani haqiqat deb qabul qiladi, lekin yakunda bu holat psixologik hodisa — vahima ekanligi anglashiladi.

Abdulla Qodiriy "Jinlar bazmi" hikoyasi orqali inson ruhiyatining murakkab jihatlarini yoritadi. Asar o'quvchini qo'rquv, xayol va haqiqat o'rtasidagi bog'liqlik haqida o'ylashga undaydi. Hikoya nafaqat badiiy, balki psixologik ahamiyatga ham ega bo'lib, o'zbek adabiyotida o'ziga xos o'rin egallaydi.

"Uloqda" hikoyasining badiiy tahlili

Abdulla Qodiriyning “Uloqda” hikoyasi o‘zbek xalqining milliy o‘yinlari, urf-odatlari va ayni paytda ularning ichki ziddiyatlarini yorituvchi muhim asarlardan biridir. Hikoya orqali muallif bolalar nigohi orqali kattalar dunyosini, jamiyatdagi muayyan muammolarni ochib beradi.

Asarning asosiy mavzusi — uloq (ko‘pkari) o‘yini va uning ijtimoiy-psixologik jihatlari. Shu bilan birga, unda bolalik orzulari, havas va taqlid qilish istagi ham yoritilgan.

Hikoyaning g‘oyasi ikki qatlamda ochiladi:

Bir tomondan, uloq — jasorat, epatchilik va milliy an’ananing ifodasi;

Ikkinchi tomondan esa, bu o‘yin xavf-xatar, beparvolik va inson hayotining qadrsizlanishiga olib kelishi mumkin.

Muallif aynan shu qarama-qarshilik orqali o‘quvchini o‘ylashga majbur qiladi.

Hikoya voqealari kichik qahramon (bola) tilidan hikoya qilinadi:

Bola uloqqa borishga tayyorlanadi, o‘zini chavandoz sifatida tasavvur qiladi.

Yo‘lda boshqa chavandozlar bilan uchrashib, ulardan ruhlanadi.

Uloq maydoniga yetib boradi va katta hayajon bilan tomosha qiladi.

Uloq jarayoni tasvirlanadi — tortishuv, shovqin, raqobat.

Eng muhim nuqta: bir chavandoz (Esonboy) ot ostida qolib og‘ir jarohatlanadi.

Yakunda esa uning vafot etgani ma’lum bo‘ladi.

Bu syujet orqali oddiy tomoshadan fojiga o‘tish juda tabiiy va ta’sirli berilgan.

Bola (hikoyachi) — sodda, orzular bilan yashovchi, hali hayot haqiqatlarini to‘liq anglamagan obraz.

Aka va chavandozlar — kuch, jasorat va shu bilan birga tavakkalchilik timsoli.

Esonboy — fojiviy obraz, asarning g‘oyaviy markazini ochib beradi.

Badiiy xususiyatlar:

Hikoyada quyidagi badiiy jihatlar ajralib turadi:

Realistik tasvir — uloq jarayoni juda jonli, tabiiy ifodalangan.

Detallar orqali tasvir — otlar, kiyimlar, chang-to‘zon, qiyqiriqlar orqali muhit yaratilgan.

Psixologizm — bolaning ichki kechinmalari: havas, gʻurur, qoʻrquv bosqichma-bosqich ochiladi.

Kontrast (qarama-qarshilik):

boshlanishdagi quvonch ↔ yakundagi fojiaiy holat

oʻyin ↔ oʻlim

Hikoyaning eng kuchli tomoni — voqealarning bola nigohi orqali berilishi. Bola dastlab uloqni qahramonlik deb biladi, oʻzini ham chavandoz sifatida koʻradi. Ammo fojia yuz bergach, uning dunyoqarashi oʻzgaradi.

Yakundagi oddiy jumla:

“Mening uyqum oʻchdi.”

— bu nafaqat uyquning, balki bolaning bolalarcha begʻubor qarashlari ham “uygʻonganini” anglatadi.

Abdulla Qodiriy “Uloqda” hikoyasi orqali milliy oʻyinlar fonida inson hayoti, xavf va masʼuliyat masalalarini chuqur yoritadi. Asar oʻquvchini nafaqat zavqlantiradi, balki uni oʻylashga, hayotiy qadriyatlarni qayta baholashga undaydi.

Abdulla Qodiriy ijodida inson ruhiyati va jamiyat hayoti turli yoʻsinda aks ettiriladi. “Jinlar bazmi” va “Uloqda” hikoyalari ham mazmunan turlicha boʻlsa-da, ular orasida muayyan umumiylik va farqlar mavjud.

“Jinlar bazmi” — inson ongidagi vahima, xayol va tasavvurlar mavzusiga bagʻishlangan.

“Uloqda” — milliy oʻyin (uloq) orqali ijtimoiy hayot va insoniy munosabatlar tasvirlangan.

Demak, birinchi hikoya koʻproq psixologik, ikkinchisi esa realistik-ijtimoiy xarakterga ega.

Har ikki asarda ham muallif oʻquvchini oʻylashga undaydi:

“Jinlar bazmi”da — inson oʻz xayoliga berilib haqiqatni yoʻqotishi mumkinligi;

“Uloqda”da — koʻngilochar oʻyin ortida katta xavf va fojia yashiringanligi koʻrsatiladi.

O‘xshash jihati: ikkala asarda ham insonning zaif tomoni ochiladi (vahima yoki beparvolik).

Farqi: biri ichki (ruhiy), ikkinchisi tashqi (ijtimoiy) muammo haqida.

“Jinlar bazmi”da voqealar sirli va mavhum tarzda rivojlanadi, yakunda izoh beriladi.

“Uloqda”da esa voqealar ketma-ket, real va hayotiy tarzda kechadi va fojiviy yakun bilan tugaydi.

Birinchi hikoya o‘quvchini hayratga soladi, ikkinchisi esa larzaga keltiradi.

“Jinlar bazmi”da obrazlar ko‘proq mavhum va ramziy (jinlar, bazm ishtirokchilari).

“Uloqda”da esa obrazlar aniq va hayotiy (bola, chavandozlar, Esonboy).

Shu sababli birinchi asar ko‘proq tasavvurga, ikkinchisi esa kuzatishga asoslanadi.

“Jinlar bazmi” — fantastik, psixologik, sirli ohangda yozilgan.

“Uloqda” — realistik, jonli va xalqona tasvirlarga boy.

Har ikki hikoyada ham muallif detallar orqali kuchli ta’sir uyg‘otadi, ammo vositalar turlicha:

biri — musiqa, qorong‘ulik, sirli muhit;

ikkinchisi — chang-to‘zon, shovqin, harakat.

“Jinlar bazmi” yakuni — izohli va mantiqiy (vahima).

“Uloqda” yakuni — fojiviy va ta’sirli (inson o‘limi).

“Ichki uyg‘onish” har ikkala asarda ham bor:

birida — haqiqatni anglash,

ikkinchisida — hayotning achchiq sabog‘i.

Abdulla Qodiriy ushbu ikki hikoya orqali inson hayotining ikki muhim jihatini — ruhiy holat va ijtimoiy voqelikni mahorat bilan tasvirlaydi. “Jinlar bazmi” inson ongining sirli tomonlarini ochib bersa, “Uloqda” hayotning real va ba’zan shafqatsiz haqiqatlarini ko‘rsatadi. Har ikki asar ham o‘quvchini befarq qoldirmaydi: biri tafakkurga chorlaydi, ikkinchisi esa ogohlikka undaydi. Abdulla Qodiriy hikoyalari o‘zbek adabiyotida nafaqat badiiy jihatdan, balki ma’naviy-psixologik mazmuni bilan ham alohida ahamiyat kasb etadi. “Jinlar bazmi” va “Uloqda” kabi asarlar orqali adib inson ruhiyati, xayol va vahima, shuningdek, jamiyat hayotidagi real voqealar va ularning oqibatlarini chuqur yoritadi.

Mazkur hikoyalarda insonning ichki kechinmalari va tashqi muhit o'rtasidagi murakkab bog'liqlik ochib beriladi. "Jinlar bazmi"da ruhiy holat, tasavvur va qo'rquv ustuvor bo'lsa, "Uloqda"da hayotiy haqiqat, xavf va beparvolik oqibatlarini asosiy o'ringa chiqadi. Har ikki asar orqali yozuvchi o'quvchini ogohlikka, voqelikni chuqur anglashga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy hikoyalari inson tafakkurini boyituvchi, uni hayotga jiddiyroq nazar bilan qarashga chorlovchi muhim badiiy merosdir. Ular bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, yosh avlodni fikrlashga, hushyorlikka va ma'naviy yetuklikka undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy, A. (2024). To'la asarlar to'plami (5 jildlik: "O'tkan kunlar", "Mehrobdan chayon", "Diyori bakr", "Obid ketmon", "Adibni xotirlab"). Toshkent: Hilol Nashr.
2. Qodiriy, A. (1916/2022). "Uloqda" hikoyasi.
3. Karim, B. (2009). Adabiy tanqid yangilanish jarayonlari. Toshkent. Karim, B. Qodiriy qadri va Abdulla Qodiriy monografiyalari. Qo'shjonov, M. O'zbekning o'zligi. Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. Normatov, U. Qodiriy bog'i. Toshkent. Mirvaliyev, S. Abdulla Qodiriy tadqiqoti